

ESZTERHÁZY KÁROLY EMLÉKKÖNYV

Szerkesztette Kovács Béla, Eger, Érseki Gyűjteményi Központ, 1999, 427 + [24] l.

Eszterházy Károly püspök halálának kétszázadik évfordulóján az egeri Érseki Gyűjteményi Központ gyűjteményes kötetet adott ki a 18. századi magyar művelődés és az egeri egyházmegye egyik legkiválóbb alakja életművéről. Eszterházy Károly egyházszerzői tevékenységéről, a 18. századi magyar katolikus megújulás történetében betöltött igen fontos szerepéről az utóbbi két évtized során több tanulmány, illetve tanulmánykötet jelent meg. Ezek közül is kiemelkedő fontosságú az Egeri Tanárképző Főiskola által 1993-ban megjelentetett, *Eszterházy Károly emlékezete* című tanulmánykötet, valamint Antalóczy Lajos munkája *Az egeri egyházmegyei könyvtár történetéről*, mely 1996-ban jelent meg. Hasonlóképp nagy a szakirodalma Eszterházy Károly egeri művészetpártoló és templomépítő tevékenységének, a 18. századi iskolaügy terén kifejtett tevékenységének. Kádár László egeri püspöksége alatt, a hetvenes évek végén kezdődött el az egeri egyházmegye történetének tervszerű és tudományos feldolgozása. Nem véletlen, hogy a szerkesztő Kovács Béla saját tanulmányát e tudós főpap emlékének ajánlja. Minden eredmény és új kutatás ellenére azonban máig hiányzik egy olyan monográfia, mely minden területre érvényes módon feldolgozná a 18. század második fele magyar művelődéstörténetének egyik legnagyobb formátumú alakja életművét. Ezt a hiányt igyekszik pótolni ez az igen gazdag és értékes tanulmánykötet, melyben egyaránt találhatunk pontos pályaképet (Bitskey István), az egyházmegye pasztorális életével foglalkozó tanulmányokat (Kovács Béla, Bo-

sák Nándor), Eszterházy Károly iskolapolitikáját, művészetpártoló tevékenységét bemutató írásokat (Szecskó Károly, Löffler Erzsébet), valamint az egeri püspöki uradalom igazgatását elemző gazdaságtörténeti felmérést (Bán Péter). A kötet írásai alapján feltétlenül pontosabb képünk lesz a magyarországi művelődés 1740 utáni „ugrásszerű változásáról”, arról a folyamatról, mely a katolikus ellenreformáció jegyében előkészítette a magyar művelődést és szellemi életet az európai megújulás művelődési eszméinek befogadására. Hiszen nem véletlen, hogy a felvilágosult, jozefinista iskolapolitika hivatalos képviselője, Kazinczy Ferenc is elismerően emlékezik meg „ellenfeléről”, az őt igen szívesen fogadó egeri püspökről.

A kötetet Dr. Kovács Endre püspök, az Eszterházy Emlékbizottság elnökének köszöntője után Bitskey Istvánnak Eszterházy Károly életútját és egyéniségét bemutató tanulmánya nyitja, melynek címét a debreceni professzor Nováky József kanonok halotti prédikációjából kölcsönözte: „*Püspökünk, példánk és tükörünk volt...*” A szerző, aki nemcsak a barokk kori magyar műveltség egyik legavatottabb ismerője, de egyúttal az egeri főpapok irodalmi és művészeti mecénatúrájának kutatója is, az elmúlt évtizedek során már több tanulmányban, illetve tanulmánykötetben foglalkozott a 18. századi magyar művelődéstörténetben meghatározó szerepet játszó két egeri püspök, Barkóczy Ferenc és Eszterházy Károly életművével (*Püspökök, írók, könyvtárak*, Eger, 1997), a magyar egyházi értelmiségiek itáliai formálódásával (*Hungáriából Rómába:*

A Collegium Germanicum Hungaricum és a magyarországi barokk művelődés, Debrecen, 1996; olasz nyelven: *Il Collegio Germanico–Ungarico*, Viella, Roma, 1996).

Bitskey István igen lényegesnek tartja azt a tényt, hogy Eszterházy Károlynak volt ideje és lehetősége egyház- és kultúraszervező terveinek végrehajtására, az ország legnagyobb kiterjedésű egyházmegyéje élén. Igaz, az általa építtetett Lyceum nem kapta meg az egyetemi rangot, és az egi székesegyházat sem ő, hanem Pyrker László érsek építtette fel, de kétségtelen, hogy Eger és az észak-magyarországi városok arculata és máig érvényes műveltsége, ekkor, Eszterházy Károly tudatos tevékenysége eredményeképp formálódott ki.

Bitskey István végigkíséri a neves püspök életpályáját, melyen belül igen nagy jelentőséget tulajdonít – joggal – a római tanulóéveknek. A szerző, mint a Német–Magyar Kollégium történetének elismert kutatója jól tudja, hogy az a művelődési ideál, melyet a többnyire főúri származású magyar növendékeknek alkalmuk volt Rómában megismerni és elsajátítani, meghatározónak bizonyult egy egész életre, nemcsak Eszterházy Károly, de legtöbb társa, így a kalocsai érsek, Patachich Ádám és a gyulafehérvári püspök, Bathányi Ignác esetében is. Érdemes lenne egyes, igen valószínűnek látszó, római hatások meglétére utaló feltételezéseket konkrét adatokkal, dokumentumokkal is alátámasztani, így még hitelesebb lenne az egi püspök „borrominiánus rajongása”, valamint Voit Pálnak az a feltételezése, hogy Eszterházy Károly váci és egi templomépítési terveire épp a Piazza Navonán emelt Sant’ Agnese templom lett volna

hatással. Hasonlóképp, sajnos, nincs semmi konkrét adatunk arra, hogy a fiatal Eszterházy Károlynak kapcsolata lett volna Rómában az „Árkádia nevű tudós társasággal”. Magam erősen vitathatónak tartom azonban azt, hogy az Árkádia Akadémia művelődési mozgalma „a kései barokk oldottabb szellemi közegében tevékenykedett” volna, hiszen Szauder József nyomán a magyar irodalomkritika is elfogadta azt a tételt, hogy épp az olasz árkádikus mozgalom jelentette a 18. századi olasz *klasszicizmus* megújulási folyamatának kezdetét.

Bitskey István kiemeli, hogy noha Eszterházy Károly csak két évet töltött a váci püspökség élén, a 34 éves püspök rajtahagyta kézjegyét a Duna-menti város jellegzetes barokk arculatán. A papképzés újjászervezése érdekében kibővítette a szeminárium épületét és az ő nevéhez fűződnek a későbbi székesegyház megépítésének első tervei a leendő főtér kialakításával.

Vácott kettő, Egerben harminchét év állt Eszterházy Károly püspök rendelkezésére terveinek megvalósítására. Bitskey szerint „Eszterházy főpapi tevékenységének minden bizonnyal legmaradandóbb eredménye az, hogy székvárosának fejlesztése mellett egyházmegyéjének egész területére kiterjedt figyelme” (12). Egi építkezéseinek koronáját kétségtelenül a Lyceum jelenti. Az egi *universitas* terve ugyan megghiúsult, de Bitskey István megállapítja: „Eger végül is olyan értékekkel gyarapodott, amelyek mind az építészet és a freskófestészet, mind a hazai csillagászat és könyvtárügy terén mégiscsak a régió egyik leglátogatottabb szellemi centrumává tették Eger városát” (13). Az 1793-ban létesített könyvtár hivatása lett volna biz-

tosítani minden tudományág számára a kutatás és a további fejlesztés lehetőségeit. Bitskey István szerint a bécsi nuncius, Giuseppe Garampi segítségével létrehozott könyvtár „a kései barokk kor tudományosságának hű tükörképe”, mely „követőre talált” Batthyány Ignác gyulafehérvári könyvgyűjteményének létesítésében is (15). Bitskey István szerint „korának főpapjai közül Szily János szombathelyi főpásztor és Patachich Ádám váradi püspök, majd kalocsai érsek állítható vele párhuzamba” (20). Még érdekesebb lenne annak megvizsgálása, hogy miként vethető össze Barkóczy Ferenc és Eszterházy Károly egri mecénási tevékenysége, annál is inkább, mert Bitskey István tanulmányában az elődje által építtetett Fuoricontrasti Villa lebontását Eszterházy Károly részéről „jelképes tett”-nek nevezi (14).

Bitskey István szép pályaképe mellett a kötet egyik legértékesebb tanulmányát a szerkesztő, Kovács Béla jegyzi (*Az egyházmegye plébániái és filiáléi Eszterházy Károly püspöksége idején*, 43–164). A több mint százoldalas tanulmányban a szerző sorra veszi Abaúj, Bereg, Borsod, Heves, Külső-Szolnok, Szabolcs, Szatmár, Zemplén, Ugocsa és Ung vármegyék katolikus, görögkatolikus és református templomait, a világi plébániák és szerzetesrendek személyi állományát, az újonnan épült templomokat (130), elemzi a templomok és kápolnák festményeiről, berendezéséről készült korabeli feljegyzéseket, a tornyok, haranglábak, keresztelőkutak, gyóntató- és szószékek számát, az Úrkoporsókat, a hordozható Mária-szobrokat, kegytárgyakat, a liturgikus ruházat mennyiségét és minőségét, a templomok jövedelmi forrásait, a vallási társulatok működését, a szegényházak és temetők állapo-

tát, az út menti szobrok és feszületek számát. A szerző figyelme kiterjed a plébánosok életkorára és műveltségére, tevékenységére (keresztelések, bérmálások, temetések adataira), a más vallásúakkal való kapcsolattartás formáira. Kovács Béla igen alapos felmérését Bosák Nándor debreceni püspök tanulmánya egészíti ki Eszterházy Károly és a görögkatolikus egyház kapcsolatáról (165–188), mely nem volt feszültségtől mentes viszony, és végül csak Mária Terézia határozott közbeavatkozásának volt köszönhető az Egertől függetlenített munkácsi görögkatolikus érsekség létrehozása 1771-ben. Érdekes lett volna olvashatni az Egerben élő szerb ortodoxok helyzetéről is, már csak a következő évszázad elején meghatározó szerepet betöltő Vitkovics Mihály miatt is.

Kovács Béla tanulmánya mellett a 18. századi magyar valóságról kialakult képünk pontosításában lesz igen nagy szerepe Bán Péter e kötet számára írt tanulmányának az egri püspöki uradalom igazgatásáról (259–370). A Heves Megyei Levéltár igazgatója az érseki levéltár gazdag anyaga alapján méri fel a püspöki uradalom „tér szerkezetét” (telekszám, jobbágyok száma), az officialisok és alkalmazottak számát és tevékenységét, a központi uradalmi tisztikar felépítését (nevekkel, pontos évszámokkal, fizetési kimutatásokkal), a kerületek gazdasági igazgatását, a major-sági alkalmazottak, az uradalmi iparosok életét, a kereskedők tevékenységét, a malmok, sörfőzdék, pálinkafőzdék, pincészetek, mészárszékek stb. számát, felszereltségét és jövedelmét, mintegy ezer ember sorsát, mindennapi életét, akiket a szerző „az utolsó juhászig” „kortársának” érez (339). Bán Péter kiemeli az uradalom „elképesztően pontos” számadását, szerve-

zettségét és „belső fegyelmét” (336), melyet tanulmánya függelékében a számtartás központi pénztárának bevételeiről és kiadásairól készített jegyzékkel illusztrál és hitelesít (355–370). A tanulmány igen fontos hozzájárulást jelenthet 18. századi történeti ismereteink elmélyítéséhez, ám ehhez feltétlenül szükséges az itt közölt adatok más püspökségek birtokösszeírásaival való összevetése is.

Eszterházy Károly művészetpártoló tevékenységéről e kötet számára Löffler Erzsébet készített tanulmányt „*Ad maiorem Dei gloriam*” címmel (189–208). A sok értékes adat mellett nem fogadjuk el a szerző egyértelmű kiállítását Eszterházy Károly „puritánnak” nevezett művészetpártolása mellett, szemben Pyrker érsek „saját gyönyörűségére” folytatott műgyűjtő szenvedélyével (190), és tévesnek véljük azt a feltételezést is, hogy Eszterházy Károly az elődje által Felsőtárkányban emelt Fuoricontrasti kastélyt az ott rendezett multságok miatti „rossz híre” miatt bontatta volna le (Barkóczy esztergomi érseksége idején...), hiszen a szerző is említi, hogy csak 1766-ban, a püspöki palota építése miatt rendelte el a már dűledezőfélben lévő kastély lebontását és az értékes építőanyagok egri felhasználását.

A tanulmánykötetben további fontos adalékokat találunk az egri Domus emeritorum parochorum (papi öreg-otthon) létesítéséről (Kiss Péter), Eszterházy püspök iskolapolitikájáról, melyhez a szerző (Szecskó Károly) mellékeli az egri püspök és a fiatal tanfelügyelő, Kazinczy Ferenc – igaz, már ismert – levélváltását.

A kötet Tusor Péter római kutatásai eredményeképp közli Eszterházy Károly váci és egri püspöki kinevezése előtt fel-

vett kánoni kivizsgálásainak jegyzőkönyveit a Vatikáni Titkos Levéltár anyagából. Kár, hogy a kutató „nem tartotta feladatának” a kivonatossan közölt jegyzőkönyvek „kritikai feldolgozását”, célja csak „e sajátos egyháztörténeti forrástípus vázlatos szemrevételezése” volt (26). Így sajnos elmarad az eljárásokat lefolytató bécsi pápai nuncius, Ignazio Crivelli Eszterházy Károly életében játszott szerepének alaposabb megvizsgálása, valamint az eljárás során tanúként meghallgatott Bajtay Antal és Eszterházy Károly kapcsolatának elemzése, pedig Bajtay nemcsak „negyvenéves piarista” volt, hanem a kor egyik legműveltebb személyisége is, akinek kapcsolata Eszterházy Károllyal további kutatásokra lenne érdemes. Hasonlóképp közli a kötet Eszterházy püspök végrendeletét Kondorné Látkóczi Erzsébet gondozásában és magyar fordításával (385–399). Az igen értékes kötetet az egri Főegyházmegyei Könyvtár igazgatója, Antalóczy Lajos által készített válogatott és annotált bibliográfia és a kötet tanulmányaihoz csatolt irodalomjegyzék zárja.

Az Eszterházy Károly életművével foglalkozó újabb tanulmánykötet (ha bekerül a rendes könyvforgalmazásba is) minden bizonnyal nélkülözhetetlen segédkönyv lesz minden 18. százados kutató számára, akár történeti, akár irodalom- vagy kultúrtörténeti szempontból közelítsen is a 18. század középső három évtizedéhez (1740–1770), ahhoz a jellegzetes korszakhoz, melyet már többen Magyarországon is, talán nem teljesen indokolatlanul a „katolikus előfelvilágosodás” korszakának tartunk, mely nélkül érthetetlen a 70-es években megkezdődő szellemi megújulás nagy mozgalma.

Sárközy Péter